

33

PRIMAVERA-ESTIU 2024

les garrotxes



CONVERSA

JOSEP MARIA
MASSIP

NATURALISTA I
DIVULGADOR CULTURAL
DEL PLA DE L'ESTANY

PRIMERS RELLEUS

SEBASTIÀ
BENNASAR

ENTITAT

CENTRE
D'EDUCACIÓ
AMBIENTAL
ALT TER

ENTREVISTA

CAL TRIBU

RETRAT DE FAMÍLIA

CAN CANET,
DE CENTENYS

PERFILS

BERTA JORDÀ
MAGDALENA
I ASSUMPCIÓ
QUINTANA
JOSEP SERRA

PATRIMONI

LA LLOSA
DE TRAVERTÍ
MITES A LA
VALL DE RIBES

INDRET

CAMPELLES

A PEU

LES BAUMES
DE LLAËS
EL CAMÍ DELS
BIERTENCÉS

DOSSIER

TERRA D'ARTISTES

69 PÀGINES QUE
ENTREN A TALLERS,
GALERIES O MUSEUS
PER ESBOSCAR EL
MÓN DE L'ART I
L'ARTESANIA ALS
NOSTRES POBLES:
PINTORS, ESCULTORS,
CERAMISTES,
FORJADORS,
COL·LECCIONISTES...



PVP 12€



GARROTXA PLA DE L'ESTANY RIPOLLÈS VALL DE LLÈMENA



13^e

FESTIVAL DE MÚSICA ANTIGA DELS PIRINEUS

Del 5 de juliol al 25 d'agost de 2024

FëMAP

Vine, viu i escolta els Pirineus

Hirundo Maris - Arianna Savall

El Cant de la Sibèria

1 05 / 07 La Seu d'Urgell
2 06 / 07 Puigcerdà
3 07 / 07 Rier

Duo Sostenuto

Música de les Llums

4 06 / 07 Trept (Poramoia)
5 07 / 07 Llarvén (Sort)

Sfere Vocali

Sospirs

6 12 / 07 Rier
7 13 / 07 Pescià de la Ribera

The Charter Choir de Cambridge

Reis, ducs, prínceps i papes

8 13 / 07 Tremp
9 14 / 07 Sant Feliu de Pallars

Phaedrus

Adonia

10 17 / 07 Alp
11 18 / 07 Sant Julià de Lòria
12 19 / 07 Esterri d'Àneu

Joven Coro de Andalucía

De ducs i homes

13 19 / 07 Camdevànol
14 20 / 07 La Seu d'Urgell

Vandalia

Cervar de Caballers

15 20 / 07 Planols
16 21 / 07 Conques (Sona i Comca de la)

Tamar Lalo

El cèlebre Sammartí

17 20 / 07 Llívia
18 21 / 07 Sort

BarrocoTout

Concert relai a Brussel·les

19 26 / 07 Camdevànol
20 27 / 07 Ger
21 28 / 07 Avil

Jota Martínez Ensemble

Eros & Terpsicore

22 26 / 07 Berga
23 27 / 07 Ergolasters (Encamp)

Fortepiano Ègara Trio

Haydn i Mozart

24 27 / 07 Pauils (La Torre de Capdella)
25 28 / 07 Tavascan (Lladore)

Música Trobada

Anònims valencians

26 27 / 07 Tremp
27 28 / 07 La Seu d'Urgell

Marta Mathéu

InCanto

28 02 / 08 Organyà
29 03 / 08 Berga
30 04 / 08 Rier

Thaleia Ensemble

Donne del Seicento

31 02 / 08 Palau de Jis Barçs d'Arles
32 03 / 08 Sant Joan de les Abadesses
33 04 / 08 Brillestar (Montferrer i Castellbó)

Dichos Diabolos

Música per a la Verga de Montserrat

34 07 / 08 València d'Àneu
35 08 / 08 La Pobla de Segur

Cantoria

Villanescas

36 09 / 08 Gerri de la Sal (Bain Pallars)
37 10 / 08 Famera

Na Rota do Peregrino

Un viatge a Roma, Montserrat i Compostel·la

38 10 / 08 Castell de Mur
39 11 / 08 Coll de Nargó

Marisa Martins i Rafael Bonavita

Passions del Seicento

40 14 / 08 Niu de l'Àliga (Alc-Bagà)
41 15 / 08 Vilanova de Benat (Alas i Cerc)

Ludovico Ensemble

Passame por Dios, Barquero

42 15 / 08 Capdella (La Torre de Capdella)
43 16 / 08 Estamariu

Veterum Musicae

Dones de les tres cultures

44 17 / 08 Salas de Pallars
45 18 / 08 Llanars

Il Maniatico Ensemble

Harmonies Il·lustrats

46 17 / 08 El Pont de Suert
47 18 / 08 Vilamitjana (Tremp)

L'Atzavara

Eternitat d'Amore

48 19 / 08 Tàrr (Vall de Bell)
49 20 / 08 Castellciutat (La Seu d'Urgell)
50 21 / 08 Puigcerdà

The Rare Fruits Council

Viatge musical entre la vella Europa i el nou món

51 20 / 08 La Molina (Alc)
52 21 / 08 Berga

Vespres d'Arnadi

Nel profondo cieco mondo

53 24 / 08 Escalante (La Guingueta d'Àneu)
54 25 / 08 Camprodon

Concerts amb degustació

DIRECCIÓ >

Jordi Nierga
jordi@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PATRIMONI >
Guerau Palmada

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
garrotxes@grupgavarres.cat

COL·LABORACIONS >

Bibiana Agustí
Joaquim Agustí i Bassols
Jordi Altesa
Emili Bassols
Sebastià Bennasar
Eloi Camps Durban
Marta Carbonés
Marc Cargol
Joan Carreres
Ester Carreras
Pere Cerro
Ernest Costa i Savoia
Pere Duran
Ramon Estéban
Ramon Estéban Bochaca
M. Carme Freixa Bosch
Almudena García
Joan García
Teresa Garnatje
Francesc Ginabreda
Josep Grabuleda Sitjà
Airy Gras
Laia Juez
Antoni Llagostera Fernández
Pere Llorens Ros
Marta Masó Escobairó
Anna Noguer
Paula Núñez Gubert
Mònica Pagès
Rosa Pagès
Guerau Palmada
Montserrat Parada
Miquel Peral
Quim Roca Mallerach
Jordi Remolins
Francesc Roma
Joan Sala
Mònica Sala Ametller
Roger Santaló
Pep Sau
Miquel Sitjar i Serra
Sònia Tubert
Xavier Valeri
Josep Valls
Raül Valls Lucea
Joan Vallès
Josep Vilar
Xavi Xargay i Oliva

EDICIÓ DE TEXTOS >
Roser Bech

IMPRESSIÓ > Rotimpres

DISTRIBUCIÓ > GLV

DIPOÏT LEGAL > Gi-381-2008

ISSN > 2013-3693

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.editorialgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >

Jon Giera i Mònica Sala
garrotxes@grupgavarres.cat

COMUNICACIÓ >

Jordi Nierga
comunicacio@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

gestio@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >

subscripcions@grupgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >

gavarres@grupgavarres.cat
cadipetraforca@grupgavarres.cat
alberes@grupgavarres.cat
garonnanogueres@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >



> Premis APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'

> Premis Amics de l'Alta Garrotxa
'Memorial Ramon Sala Canadell 2015'

> Premi Nacional de Comunicació
de Proximitat 2023



FOTO DE PORTADA
REALITZADA AMB MATERIAL
CEDIT PELS GERMANS JOAN
I RAIMON DE PALAU, PERE
DANÉS BERGA I JORDI BOSCH,
BARRACA. AUTORA: MÒNICA
SALA AMETLLER.

SUMARI

4-5 PRIMERS RELLEUS

Escollir un riu

SEBASTIÀ BENNASAR (TEXT) // ROSA PAGÈS (IL·LUSTRACIÓ)

6-13 ACTUALITAT

ENTITAT / ENTREVISTA / REPORTATGE / PUBLICACIONS

14-19 CONVERSA

Josep Maria Massip

RAMÓN ESTÉBAN (TEXT) // MÒNICA SALA AMETLLER (FOTOGRAFIA)

20-25 RETRAT DE FAMÍLIA

Can Canet, de Centenys

ERNEST COSTA I SAVOIA (TEXT) // PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

26-31 PERFILS

Berta Jordà / Magdalena i Assumpció Quintana Josep Serra

XAVI XARGAY I OLIVA / PAULA NUÑEZ GUBERT / JORDI NIERGA (TEXT)
MÒNICA SALA AMETLLER / QUIM ROCA MALLARACH / JORDI NIERGA (FOTOGRAFIA)

33-101 DOSSIER Terra d'artistes

JORDI NIERGA (COORDINACIÓ)

103-119 PATRIMONI

ARQUITECTURA / ARQUEOLOGIA / ETNOLOGIA / HISTÒRIA / NISSAGUES
LLEGENDES / FAUNA / PLANTES I REMEIS

120-123 INDRET Campelles

ANTONI LLAGOSTERA FERNÁNDEZ (TEXT) // MARC CARGOL (FOTOGRAFIA)

124-127 A PEU Les baumes de Llaés

JOAQUIM AGUSTÍ I BASSOLS (TEXT I FOTOGRAFIA)

El camí dels Biertencs

PERE LLORENS ROS (TEXT I FOTOGRAFIA)



conversa

AMB UN REFERENT DEL NATURALISME > LES SEVES PUBLICACIONS EN SOLITARI O EN COMPANYIA D'ALTRES AUTORS, DEDICADES A LA DIVULGACIÓ DEL PATRIMONI DEL PLA DE L'ESTANY, PRINCIPALMENT EL NATURAL, HAN ACABAT SENT INDISPENSABLES PER CONÈIXER AQUESTA COMARCA. ARRAN DE LA PUBLICACIÓ D'UNA ACURADA MONOGRAFIA SOBRE EL LLOP, AQUEST ACTIVISTA CULTURAL DE TRACTE AFABLE S'HA CONVERTIT EN UN REFERENT A NIVELL NACIONAL PER QUI VULGUI CONÈIXER AQUESTA ESPÈCIE I LA SEVA RELACIÓ AMB ELS HUMANS.

RAMON ESTÉBAN > TEXT

MÒNICA SALA AMETLLER > FOTOGRAFIA

Josep Maria Massip

—Si bé el coneixem pel seu vessant de divulgador de temes de medi ambient i de patrimoni, vostè va desplegar una tasca professional en un àmbit tan diferent com és el Reial Automòbil Club de Catalunya (el RACC). Com hi va entrar?

—«I abans del RACC, havia treballat a la Cooperativa Agrícola de Banyoles i a la banca. En concret, vaig treballar a Banca Catalana, que estava situada a tocar dels Turers, on ara hi ha el BBVA. Em van oferir unes millors condicions que no pas a la Cooperativa i per això hi vaig anar. Però sí, bona part de la meua vida professional he estat al RACC. En un moment determinat —l'any 1987— em va sortir l'oportunitat de presentar-me a uns exàmens que convocava el RACC per al càrrec de director de la seva oficina de Girona. En aquells moments, a Girona hi havia molta feina a fer. Amb entrega, il·lusió i l'equip que m'acompanyava, vàrem poder fer un gran canvi en la gestió de l'entitat. Crec que el fet d'haver treballat anteriorment al sector de la banca i a la Cooperativa

em va donar experiència laboral i de relacions humanes per poder aplicar a la meua nova responsabilitat. Hi vaig treballar 22 anys com a directiu de la delegació de Girona i els darrers anys vaig ser cap de zona. Va ser una època que recordo de molta feina i que em va permetre conèixer molta gent. Pensa que a la Cooperativa vaig tractar, com qui diu, amb tots els pagesos del Pla de l'Estany i, estant a la banca, una de les meves feines va ser anar a visitar la gent de la comarca per oferir-los els nostres serveis. Realment, vaig acabar tractant molta gent i això sens dubte que m'ha facilitat molt les coses quan he trepitjat el territori per als treballs que he fet.»

—Devia anar a escola a Banyoles mateix.

—«Sí, vaig estudiar a l'Acadèmia Abat Bonito i em vaig formar en Administració. En canvi, en els coneixements relacionats amb les ciències naturals soc autodidacte. L'acadèmia era una mica elitista, però tot i això hi havia alumnes, com jo, que no

RAMON ESTÉBAN. Olot, 1961. Periodista

MÒNICA SALA AMETLLER. Banyoles, 1994. Dissenyadora gràfica i fotògrafa

retrat de família

CAN CANET, DE CENTENYS > TENIENTRES MASOVERIES I ALTRES CASES PAGESES A PROP. LES QUE MÉS, LES DE CAN FLASSIÀ I DE CAN CANYA DE LA SERRA. LA PRIMERA, TAN ENRUNADA I PETITONA COM ES VEU, AIXO PLUGAVA UNA FAMÍLIA AMB ONZE MAINADES, MENTRE QUE L'ÚLTIM ESTADANT DE LA SEGONA FOU L'ENRIC DE CAN RALET, SOLAMENT ACOMPANYAT PER TRES CABRES, MITJA DOTZENA DE GALLINES I NI UN SOL CONILL. HAN PASSAT VINT-I-CINC ANYS I PER VEÏNS ELS CANET TENEN NOUVINGUTS PROVINENTS DE DIFERENTS PAÏSOS I ELS ÚNICS PAGESOS QUE QUEDEN A LA CONTRADA SÓN ELLS. QUE EL NOI TINGUI 33 ANYS, SE'L VEGI IL·LUSIONAT I AMB PROJECTES FA PENSAR QUE HI HAURÀ FUTUR.

ERNEST COSTA I SAVOIA > TEXT
PERE DURAN > FOTOGRAFIA

Una devesa esperançadora

Can Canet ve de lluny, però no ho diríeu. De fora estant és una casa adonada que ni disposa de la inconfundible *païssa*. D'era sí que en té, en part enrajolada i en part feta amb lloses de travertí, unes pavimentacions que probablement testimonien èpoques diferents. I la palla, us preguntareu, on la guardaven? Una cúrria ens dona la resposta: l'emmagatzemaven al terrat. I, és clar, en palleres que aixecaven a tocar l'era. Els darrers anys n'aixecaven quatre o cinc, una feina que anava a càrrec d'especialistes: els *païters*. On acaba l'era hi viu un arbre vellarrós. És l'aulina de la Premsa, un nom que ho diu tot: era d'un bon ajut a l'hora

de premsar les olives; per si en dubtéssiu, recolzada a la rabassa s'hi ajeu la pedra on s'escolava l'oli, i a la soca perdura l'encaix on es posava la barra que pressionava les olives. D'olivets en tenien com per justificar que allà per Tots Sants vingués gent dels voltants a ajudar a fer la collita. Però l'Any de la Fred, el 1956, van anar-se'n en orris. No gaire lluny hi arrela l'aulina de les Glans Dolces. En aquest cas el nom posa l'èmfasi en una de les característiques d'uns fruits que, com era habitual, s'arreglegaven per alimentar els porcs.

«Sents, és un picot que pica algun arbre vell», em diu en Jesús. I afegeix

que feia temps que no en sentia ni la cara d'un i que la majoria dels altres ocells també estan en regressió. A en Jesús, que és el noi de la casa, li diuen en Canet Fill. En Miquel Aradas Planas és en Canet Pare; la mare és la Rosa Maria Sole –ho escriuen així, però pronunciant l'accent a la e–, i la Pilar Aradas Planas és la tia. I pareu de comptar, que a les cases pageses actuals hi viu poca gent.

A mesura que ens acostem a la porta d'entrada, la casa guanya personalitat perquè és flanquejada per una rasteller de plantes de jardí ben cuidades. A més, es fan créixer dins de piques d'oli i abeuradors, uns receptacles de pedra

ERNEST COSTA I SAVOIA. Bescanó, 1940. Escriptor i fotògraf
PERE DURAN. Banyoles, 1967. Fotògraf

A dalt i d'esquerra a dreta: en Miquel Aradas Planas –Canet Pare–, la Rosa Maria Sole, la Pilar Aradas Planas i en Jesús –Canet Fill–. A baix, cares de migdia i de sol ixent de can Canet.



Per Sant Jordi, regala cultura

6a
EDICIÓ



3a
EDICIÓ



**PROPER VOLUM DE LA COL·LECCIÓ:
HISTÒRIES DE LA VALL DE RIBES (JOSEP CLARA)**

DOSSIER

TERRA D'ARTISTES

JORDI NIERGA > COORDINACIÓ

«L'art és un gran misteri»	34	JORDI NIERGA [Banyoles, 1985. Periodista]
L'Escola d'Olot	36	JOAN SALA [Olot, 1949. Historiador de l'art]
Coure amb moltes mans	41	JORDI NIERGA
Els artistes contemporanis	42	FRANCESC GINABREDA [El Mallol, 1989. Periodista]
Els Banal de Castellfollit de la Roca	45	ROGER SANTALÓ [Castellfollit de la Roca, 1986. Periodista]
Les formes de l'escultura olotina	46	FRANCESC GINABREDA
La formació artística a Olot	48	XAVIER VALERI [Sant Joan les Fonts, 1958. Periodista]
Antiga ciutat de galeries	50	PAULA NÚÑEZ GUBERT [Palamós, 1989. Periodista]
La tradició artística a Sant Joan	52	XAVIER VALERI
Inspirar-se a Bianya	54	JORDI NIERGA
Art i natura a la Vall d'en Bas	56	RAMON ESTÉBAN BOCHACA [Olot, 1987. Professor d'història i educador social]
La Barbizon garrotxina	58	JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]
Fusta i pintura a les Planes	60	MARTA CARBONÉS [Les Planes d'Hostoles, 1964. Professora d'anglès]
Un geni a la terra cantelluda	62	JOSEP VILAR [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]
L'Enfruns, el pintor de Beget	64	JOAN CARRERES [Viladamat, 1976. Fotògraf i escriptor]
La forja a Besalú	66	PERE CERRO [Sant Jaume de Llierca, 1951. Mestre jubilat]
Artistes vora l'estany	68	GUERAU PALMADA [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]
La Llotja del Tint	72	ANNA NOGUER [Porqueres, 1983. Periodista]
Lluís Güell i la cosa efímera	74	JORDI NIERGA
La poesia de Gimferrer	76	JORDI NIERGA
El llegat de Lluís Vilà	78	ANNA NOGUER
Imprevisibles i imaginatius	80	ELOI CAMPS DURBAN [Banyoles, 1994. Periodista i investigador en comunicació]
L'herència de Fontserè	82	SÒNIA TUBERT [Serinyà, 1975. Periodista]
Plantar el cavallet a la vall	84	MIQUEL PERALS [Setcases, 1941. Enginyer de monts i economista]
Els artistes moderns de Ripoll	90	ANTONI LLAGOSTERA FERNÁNDEZ [Ripoll, 1955. Periodista]
Maridatge de gastronomia i art	93	JORDI REMOLINS [Ripoll, 1970. Col·laborador en mitjans de comunicació]
El pinzell de Coll Bardalet	94	MÒNICA PAGÈS [Barcelona, 1972. Periodista]
Un paisatge que il·lumina	96	MIQUEL SITJAR I SERRA [Ribes de Freser, 1962. Filòleg i professor de llatí]
L'art de doblegar el ferro	98	MÒNICA PAGÈS
Escollir el niu on crear	100	LAIA JUEZ [Barcelona, 1975. Antropòloga i periodista]
El Llemenart	101	LAIA JUEZ

PERFILS

Quim Domene / Claudi Casanovas / Esther Guillén i Ramon Romeu / Jordi Bosch, Barraca
Mingo Pairó / Juan López Fernández, JAN / Rosa Manel·la / Francesc Fajula

[PÀGINES 40 / 44 / 65 / 75 / 87 / 88 / 89 / 99]

ESTER CARRERAS / MARTA MASÓ ESCOBAIRO / SÒNIA TUBERT / JORDI NIERGA / JORDI REMOLINS / M. CARME FREIXA BOSCH / JOAN GARCIA



«L'art és un gran misteri»

Jordi Nierga > TEXT

L'escenari no podia ser més esplèndid. Miró era reconegut arreu menys al seu petit país, on se'l miraven encara amb incomprensió, però la Sala Gaspar de Barcelona va aparèixer enmig del relat per capgirar el destí. L'exposició va ser un èxit i l'acte va universalitzar l'artista des d'una perspectiva essencial: és a dir, des de les arrels. Miró era Miró, també, a Catalunya. I Joan Perucho, gran amic seu, era una persona feliç. Al costat de Jordi Gimferrer, col·leccionista d'art banyolí, aquella tarda el poeta va contemplar les obres exhibides. Una per una, personalitzant-les i assimilant-les per poder elaborar una crítica que no explicava l'obra, no, sinó l'emoció que s'hi salvaguardava. Quan va acabar de guaitar-ho tot es va dirigir al mig de la sala, va destapar els braços i amb el cap enfocat al sostre i els ulls mig emblanquinats, com si volgués desxifrar una raó divina, va etzibar un crit fort i net: «Gimferrer, l'art és un gran misteri!».

I l'art és un gran misteri, sí. Com ho és tot el que neix de ben endintre, allò que quan aflora acostuma a ser intens i profund, també imprecís. Hi ha molts camins i corriols que el defineixen, però prioritzem, ara mateix, dos dels possibles viarans. D'una banda, entès com una experiència estètica, és una veu que comunica i s'expressa: amb tonalitats rogenques que llueixen

damunt la tela, amb l'argila tornejant sense parar, amb la pedra esculpida a cops d'escarpa. De l'altra, ja des d'un vessant constructiu, l'art és una manera de fer les coses, el domini d'un ofici, allò treballat artesanalment.

A les vostres mans teniu un dossier que contempla aquest parell d'horitzons. Un monogràfic que, tornant a Perucho, no té la pretensió d'explicar l'art, però sí que vol incidir en les sensibilitats que genera: tant a qui crea com a qui observa o palpa. Iniciem el camí ben acompanyats, amb els coneixements d'en Joan Sala i amb el marc incomparable d'un estil que va deixar empremta, el de la cèlebre Escola d'Olot, d'on van sortir pintors com Joaquim Vayreda i Josep Berga o escultors com Miquel Blay o Josep Clarà. Aquest reportatge introductori es complementa amb una mirada més recent d'en Francesc Ginabreda, que ens parla dels artistes contemporanis de l'escola olotina, marca artística dilatada i reconeguda. Sense moure'ns de la capital, el mateix Ginabreda analitza el llegat de l'escultura olotina; la Paula Núñez recupera l'època daurada de les galeries d'art amb el testimoni de la Fina Aulinas; en Xavier Valeri s'endinsa a la prolífica formació artística que s'ha gestat a la ciutat fins avui i jo mateix reculo uns anys per veure com girava el torn de la Cooperativa Coure.



Paleta amb pinzells i pintures.
FOTO: Mònica Sala Ametller.



Ens quedem a la Garrotxa, terra de paisatges, on plantarem el cavallet aquí i també més cap allà. Valeri reivindica la tradició que hi ha hagut a Sant Joan les Fonts, amb ensenyament inclòs; en Ramon Estéban Bochaca descriu el vincle inherent entre l'art i la natura a la Vall d'en Bas; en Josep Valls entrellaça el llegat pictòric i bucòlic de Sant Feliu de Pallerols amb el de la petita localitat francesa de Barbizon; la Marta Carbonés es topa amb bastons o quadres a les Planes d'Hostoles; en Pere Cerro ens descobreix el passat i el present forjat de l'Associació Acunç de Besalú, i un servidor coneix la Vall de Bianya com a gran racó d'inspiració. No gaire lluny, però amb el cavallet a coll, ens enfilarem a l'Alta Garrotxa, on en Josep Vilar ressegueix la petjada de Josep Bosch, en Piculives, un geni inclassificable a la terra cantelluda, i on en Joan Carreras recorda Jacint Enfruns, el pintor de Beget.

Pugem més amunt, cap al Ripollès. A la vall de Camprodon, en Miquel Peral ens detalla que molts pintors caminaven per aquells encontorns amb la voluntat de despertar la musa creativa, mentre que l'Antoni Llagostera conversa amb alguns dels artistes que han destacat a Ripoll en les últimes dècades. A prop, en Jordi Remolins ens retrata el Cafè Canaules, un dels principals indrets expositius de la comarca, i la Mònica

Pagès posa damunt la taula l'herència cultural de Josep Coll Bardolet, pintor impressionista de renom nascut a Campdevànol que ha il·luminat al polifacètic Evelí Adam. I no arribarem a la plana sense haver visitat la vall de Ribes, on en Miquel Sitjar remarca la imaginació que s'hi ha plasmat damunt de teles o modelant el metall.

Ara sí, baixem al Pla de l'Estany. Banyoles és el lloc on en Guerau Palmada subratlla com a punt referencial a cavall entre la pintura paisatgística i conceptual d'avantguarda. Aquest reconeixement, de fet, es justifica amb diversos equipaments, com la Llotja del Tint o l'Espai Lluís Vilà, ben exposats per l'Anna Noguer, i amb figures que ja no hi són com Lluís Güell. Sense marxar gaire lluny, l'Eloi Camps fa èmfasi al ressò nacional i internacional de l'escultura local; la Sònia Tubert posa paraules al ferm lligam entre el dibuixant Carles Fontserè i Porqueres, i servidor resumeix el llaç ben nuat que uneix l'art amb Jordi Gimferrer, la persona que acompanyava Perucho en aquella exposició de Miró a Barcelona. Pocs quilòmetres més enllà, a la vall de Llémena, la Laia Juez posa de manifest com aquest entorn és el niu on molts creadors arriben per desenvolupar-se, amb l'emergent Llemenart com a eix neuràlgic.

I el recorregut s'acaba amb les veus. Persones que han fet de l'art la seva vida, guanyant-s'hi les garrofes o no, però sempre arrelats a uns orígens. A la Garrotxa, l'Ester Carreras comparteix una estona amb l'olotí Quim Domene; la Marta Masó recull la trajectòria d'en Claudi Casanovas, a Ridaura, o les vivències de l'Esther Guillén i en Ramon Romeu, ceramistes de Santa Pau, i en Roger Santaló parla amb l'Esteve i la Isabel Canal de Castellfolit de la Roca. Al Ripollès, Remolins visita el dibuixant de còmics JAN; Pagès realça la nissaga de ferrers artesans Hubach de Pardines amb en Pep; en Joan Garcia rescata els records de l'escultor Francesc Fajula, de Sant Joan de les Abadesses, i jo mateix m'aturo a la vall de Camprodon per conèixer el galerista Mingo Pairó. Finalment, al Pla de l'Estany, Tubert obre la porta del taller d'en Jordi Bosch, en Barraca. Un cúmul de veus, i per tant de sensibilitats, que fan ressonar aquest gran misteri encara més fort 🗨️

El pintor Josep Berga i Boada // PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges. (Fons Josep Berga i Boada). Anys 1889-1923.

L'Escola d'Olot

LA CIUTAT VA ACOLLIR LA SEGONA ESCOLA DE DIBUIX DEL PAÍS, D'ON VAN SORTIR PINTORS COM JOAQUIM VAYREDA I JOSEP BERGA O ELS ESCULTORS MIQUEL BLAY O JOSEP CLARÀ

Joan Sala > TEXT

Des de fa molts anys Olot ha tingut una important activitat artesanal, més que artística. Cal explicar aquesta afirmació. Aquí hi havia unes pròsperes indústries d'indianes, que eren estampats de diferents formes i colors sobre teles, i per fer-los eren imprescindibles uns obrers coneixedors del dibuix i hàbils en la seva realització. La puresa de les aigües de la zona tenia fama d'aconseguir unes tonalitats que no s'adquirien en altres indrets; cert o no, el fet era que la demanda dels productes locals era considerable.

Els empresaris olotins del segle XVIII es van dirigir a l'Ajuntament per demanar una escola de dibuix per a la ciutat, tot esperant que fes la tasca d'una formació professional per tal de preparar bons operaris per a les seves empreses. Van saber raonar la necessitat de tenir obrers amb coneixements del dibuix que també servien per a altres oficis.

A Catalunya només hi havia una sola acadèmia o escola de nobles arts, la de Barcelona, coneguda com a Llotja, ja que estava ubicada en aquest edifici de

la ciutat comtal, amb un ensenyament ancorat en la rutina i que ignorava les renovacions artístiques imperants a bona part d'Europa. Però era l'únic centre que impartia ensenyaments artístics al país i complia l'objectiu de donar formació artesanal. Els polítics olotins, doncs, van plantejar bé les demandes i l'any 1783 es va inaugurar a Olot la segona Escola de Dibuix del país, tot just vuit anys després de la de Barcelona.

Recordem que en el cens de Floridablanca de 1787, Olot era la sisena ciutat catalana en nombre d'habitants i la més poblada de les comarques gironines, de ben segur que va influir en la decisió final. El consistori va canalitzar la demanda a través del fiscal de l'Audiència Jacobo M. Espinosa junt amb el bisbe de Girona Tomàs de Lorenzana, els quals van donar-hi el suport imprescindible.

Precedents llunyans. Es va fer càrrec de la posada en marxa del nou centre Joan Carles Panyó (Mataró, 1755-Olot, 1840), un jove pintor de 28 anys format a la Llotja i, inicialment, tutorat pels mestres barcelonins. Tant fou així que en la inauguració hi va acudir el director de l'Acadèmia barcelonina donant suport, que també va arribar per part de la Reial Junta de Comerç de Barcelona. Panyó, a més de mestre, va ser un pintor que va desenvolupar una bona ac-

tivitat artística decorant temples i cases pairals. Només a tall d'exemple esmentem les decoracions olotines del santuari del Tura, els casals dels Bolòs i Trincheria i la pairalia Noguer de Segueró. Era un pintor acadèmic i és un dels principals representants catalans del neoclassicisme, un estil del qual no hi ha cap figura especialment rellevant al nostre país. També pintà uns esbossos de paisatge que en podríem dir italianitzants insinuants del romanticisme.

S'absentà d'Olot en diverses ocasions per anar a Girona —on creà i dirigí l'Escola de Dibuix de 1790 a 1795 i va pintar obra religiosa menor—, Reus —va decorar el santuari de la Misericòrdia—, Segueró, l'Armentera i altres llocs, però com que les seves obres eren de caràcter religiós no se'n conserven gaires, ja que es van malmetre per la iconoclàstia d'incontrolats de guerres posteriors. Durant l'absència del mestre, aquest va ser substituït per Francesc Roca, però a partir de 1802 tornà activament al front de l'Escola de Dibuix fins a la seva mort, el 1840, quan tenia 85 anys i encara exercia l'ensenyament.

Els principis pedagògics de les escoles neoclàssiques es basaven en la còpia de làmines, i Panyó va aconseguir tenir-ne una col·lecció molt notable. D'aquesta manera els alumnes començaven amb còpies senzilles que s'anaven complicant segons les aptituds. No voldria deixar d'esmentar, d'altra banda, que



El pintor Melcior Domenge amb les seves germanes Carme i Dolors. Anys 1930-1939 // FOTO: Carme Gotarde Camps. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges. (Fons Fotografia Gotarde).



Panyó va escriure un opuscle de com ensenyar dibuix lineal, que té el mèrit de ser un dels primers textos del nostre país amb aquesta finalitat.

El mestre va formar un bon nombre de seguidors, ara en diríem decoradors, que van seguir els seus passos, entre els més notables cal esmentar Francesc Ténas Lamarca, Ramon i Rafael Divi i Pere Bertran, que van fer projectes d'altars per al santuari del Tura i Sant Esteve, decoracions de cases senyorials com la dels Solà Morales, a Olot, o can Llaudes, a Besalú, entre d'altres.

L'any 1809 va arribar a Olot l'escultor barroc Ramon Amadeu fugint de la invasió napoleònica, i s'hi va instal·lar fins el 1814. La seva influència a la vila va ser significativa sobretot per un seguit de joves interessats en l'escultura. En aquesta estada olotina no tenia un taller gran, de manera que va optar pel modelatge de figures de pessebre, considerades obres d'art de primera categoria per la seva creativitat i expressivitat, i així en va definir una tipologia iconogràfica.

Per ajudar Panyó, va venir Narcís Pascual (Barcelona, 1802-Olot, 1869), un jove de 25 anys també format a la Llotja. Primer va fer tasques d'ajudant i, quan va morir Panyó, n'agafà la direcció. Va ser un mestre i pintor anodí del qual ha arribat una obra minsa tant en nombre com en qualitat, dins una estètica neoclàssica. Va decorar temples, botigues, cases particulars o el Teatre Principal, però cap d'aquestes obres s'ha conservat. Va viure eclipsat tant pel seu predecessor com, també, per la seva ajudant a l'Escola, que era filla de Panyó, però potser també pel seu tarannà liberal. Una anècdota que esmenten els historiadors del pintor és que Panyó posà un anunci demanant un ajudant per a l'Escola i que



A dalt, en Josep Berga i Boix al seu estudi, l'any 1907 // FOTO: Josep Gelabert Rincón. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges. (Fons Josep Berga i Boix). A l'esquerra, en Josep Berga i Boada, els anys 1910-1916.

FOTO: Joan Llinàs Badosa. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges. (Fons Josep Berga i Boada). A la dreta, en Joaquim Vayreda, al voltant de 1890 // ACGAX. Servei d'Imatges.

La tradició artística a Sant Joan

L'ART A SANT JOAN LES FONTS HI ÉS PRESENT DES D'ABANS DE LA GUERRA I FINS AVUI, AMB L'APARICIÓ ALS ANYS VUITANTA DE L'ESCOLA DE BELLES ARTS

Xavier Valeri > TEXT

La tradició artística a Sant Joan les Fonts, almenys la documentada, es remunta a finals del segle XIX. En aquest context trobem la figura de Celestí Devesa (Mas Devesa, Begudà, 1868-Olot, 1935), que el 1884 està censat a la plaça de Sant Joan juntament amb els seus pares, Narcís Devesa i Rosa Pinadella, i els seus germans Daniel, Albert, Elvira, Dolors, Maria i Carme. Escultor, dibuixant, escriptor i mestre, és molt recordat per haver esculpit el cap de la Gegantessa d'Olot. Com a dibuixant, ressalta la publicació d'un dibuix de la pica baptismal romànica de Sant Joan, en un article de Josep Berga, sobre l'església vella de Sant Joan les Fonts a *La Il·lustració Llevantina*, el 1901.

Entre l'estiu i la tardor de 1916, Francesc Caula (Osuna, 1887-Barcelona, 1973) i Josepa Castanyer (Barcelona, 1892) van arribar a Sant Joan per establir-se al mas Peracaula i fer-se càrrec del patrimoni del seu oncle Joan Caula Mulleras. Caula tenia 29 anys, venia de Barcelona i tenia estudis de Dret i de Dibuix. Havia de tenir un gran paper a Sant Joan, on va ser l'alcalde entre el 1924 i el 1927 i historiador durant tota la vida. Caula va aprofitar els seus coneixements de dibuix per il·lustrar els articles i els llibres: al poble, van veure els seus dibuixos per primera vegada en el número inicial de la revista *L'Estatuvi*, el 1917. Eren dibuixos

xos de l'Estada Juvinyà, de la qual ell va reivindicar per primera vegada els valors històrics i arquitectònics. En total es van publicar 35 números d'aquesta publicació, entre els quals apareixen dibuixos del monestir benedictí de Sant Joan i esglésies i monuments de diferents llocs de l'Estat. El primer número presenta, a portada, un interessant dibuix de la plaça en la celebració escolar de la festa de l'arbre, d'autor desconegut. En els següents, hi apareixen dibuixos de figures humanes similars a les que sortien als diaris i revistes d'aquell temps, també d'autor desconegut.

Els dibuixos de les masies més importants del terme estan recollits en el llibre *Les Parròquies i Comuns de Santa Eulàlia de Begudà i Sant Joan les Fonts*, publicat el 1930. També hi ha dibuixos seus en butlletins del Centre Excursionista de Catalunya. El 1932 va donar classes de dibuix gratuïtes als adolescents del poble al Casal Republicà: d'aquelles formacions en va sortir el pintor paisatgista Josep Riera Juvinyà (Sant Joan, 1921-2012), que va tenir una producció de quadres important i va col·laborar com a regidor i com a veí en les iniciatives artístiques que van sorgir al poble a partir de la dècada dels seixanta.

Noms del segle XX.

En els anys trenta, Virgili Batlle Vallmajor (Olot, 1915-To-

losa, 1946) treballava a Sant Joan. Es va vincular al Centre Obrer i durant la guerra es va fer del Comitè Antifeixista del poble. Va anar al front, d'on va tornar tísic. Al final del conflicte bèl·lic se'n va anar a França, on va conèixer una monja infermera amb qui es va casar. Després, va sobreviure la Segona Guerra Mundial, però només va tenir temps de fer una exposició a Tolosa. Fa poc, el Museu Memorial de l'Exili ha recuperat la seva obra i el reivindica com un dels principals pintors avantguardistes del segle XX.

Més endavant, el 1957, Núria Llimona (Barcelona, 1917-2011), filla del pintor modernista Joan Llimona (Barcelona, 1860-1925), va pintar unes grans pintures murals al presbiteri del monestir. I poc després, als seixanta, van arribar a escena els dibuixos de Joan Granados Llimona (Barcelona, 1931-Sant Joan, 2005). Era una persona que es vinculava a les activitats del poble: va ser jurat en el primer concurs de dibuix infantil celebrat el 1975, que va guanyar Carles Alonso amb un dibuix del pont fet amb llapis i carbó. Aquest concurs encara se celebra en coincidència amb la Festa del Roser.

Aparició de l'escola. El 1978, Granados va ser un dels fundadors de l'Escola de Belles Arts de Sant Joan les Fonts. De fet, el primer escrit de petició a l'Ajuntament per a la creació d'una escola



Celestí Devesa, un dels pilars de la cultura a Olot. Any 1912-1920.

FOTO: Carme Gotarde Camps. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges. Arxiu de complement de l'ACGAX. (Àlbum Fotografia Gotarde, de Melcior Teixidor Pujol).



d'aquesta naturalesa està signat per ell, Pere Ventura i Jordi Rubio Massó, que era regidor de Cultura. El primer patronat estava format per Jordi Sucarrats –alcalde–, Francesc Galceran (Sant Joan les Fonts, 1918-1990), Jordi Rubio (1934-1997), Joan Bru (1922-2000), Maria Teresa Térmens, Pere Ventura, Pere Danés, Gemma Caubet i Manel Soler. Si bé en aquella època hi havia molta gent que pintava, un dels més transcendents era Pere Ventura Julià, un pintor impressionista guardonat en molts concursos. Tant Ventura com Granados van dirigir

l'Escola Municipal de Belles Arts en la seva primera època.

Durant els estius dels setanta i vuitanta, venia al poble el pintor Lluís Badosa Conill (Sant Joan, 1944-Bilbao, 2015). Badosa havia nascut i s'havia format a l'escola de Sant Joan, però a principis dels setanta es va instal·lar a Bilbao, on va exercir de catedràtic de Belles Arts. Amb l'historiador José Milicua, va ser el fundador de la Facultat d'Art del País Basc. Les obres de Badosa perduren en els museus i centres culturals: Reina Sofía (Madrid), Belles Arts (Bilbao), Be-

lles Arts (Vitòria), Art Contemporani (Vilafamés), Museu de Lisboa, Museu de Setúbal, Institut d'Estudis Catalans, Universitat del País Basc o Universitat Politècnica de València. Els seus quadres es reparteixen en la línia d'arqueologia industrial i de tauromàquia.

A finals dels vuitanta, en l'àmbit de l'Escola de Belles Arts va ressaltar Josep Oliveras, un alumne que amb set anys havia guanyat el concurs de pintura del poble. Quan va fer setze anys va anar a Girona per perfeccionar la figura humana i fer-se un estil propi. Tot just haver estrenat la vintena, ja era un pintor professional conegut per l'impacte dels núvols, la llum i les transparències en les seves creacions. Va començar a exposar per la Garrotxa i Girona, i després arreu de l'Estat i per tot el món. Ara, ha ampliat la seva activitat professional i ha creat una coneguda empresa editorial.

Biennal d'Art. Més cap aquí, el 1994, l'activista cultural i pintor Alfonso López del Valle (Lleó, 1922-Sant Joan, 2009) va organitzar la primera Biennal d'Art catalanofrancesa de Sant Joan les Fonts, en la qual van participar un centenar de pintors. El certamen va ser guanyat per la pintora local Núria Gussinyer, l'escultor Marché i el ceramista Poterue du Don. El 1996, la segona edició de la Biennal d'Art va premiar els treballs de l'olotina Anna Manel·la i l'escultor Pradel Fraysse; en aquest cas, el guardó per al pintor local va ser per a Pere Ventura.

La Biennal d'Art va deixar de celebrar-se, però va suposar la posada en escena d'una nova generació d'artistes, on destaquen Núria Gussinyer, Vidal Rubió i l'escultor Joan Sala. Més recent és Jessica Oliveras (Sant Joan les Fonts, 1991) una pintora hiperrealista que té 24.000 seguidors a Instagram: una de les seves publicacions va arribar fins a les 240.000 visualitzacions. Oliveras fa exposicions a Denver i a Londres 🇪🇸

A dalt, en Pere Ventura, en Joan Granados i en Josep Oliveras, als anys noranta.

PROCEDÈNCIA: Editorial Oliveras. **A baix, a la dreta de la foto, un jove Francesc Caula en una excursió a l'Alta Garrotxa, entre els anys 1925 i 1930.**

PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges. (Fons Francesc Caula Vegas).



La forja a Besalú

ARTESANS COM LLUÍS BACH-ESTEVE HAN DONAT A CONÈIXER UNA TÈCNICA QUE DES DE FA UNS ANYS ES REVINDICA AL POBLE MITJANÇANT LA FEINA DE L'ASSOCIACIÓ ACUNÇ

Pere Cerro > TEXT

La forja, molt documentada a Besalú des dels segles XVIII i XIX, va reaparèixer amb força a la vila en el marc de la primera Mostra de Treballs de Forja, que va tenir acollida, així com les dues edicions següents, a l'antic hospital de Sant Julià. Es va celebrar com a homenatge al recordat mestre forjador local Lluís Bach-Estevé (Besalú, 1912-1986), traspasat uns anys abans. En Lluís va néixer i va morir el mateix dia, amb 74 anys de diferència: un 12 de febrer. Conegut com en Lluís de ca l'Oca, perquè part de la seva família era originària de Llocalou, de jove va treballar de mecànic al negoci familiar. Més tard, es va desplaçar a Barcelona per fer el jornal en un taller mecànic especialitzat en maquinària de gènere de punt, però en finalitzar la Guerra Civil va haver de tornar a Besalú per atendre l'empresa de casa i ajudar la seva germana, vídua i amb quatre fills per mantenir.

Va ser de tornada quan es va donar d'alta com a ferrer. Combinava la feina en un petit taller de bicicletes, motos o

eines amb treballs de forja, una disciplina amb la qual, més endavant, es donaria a conèixer. I és que dels seus treballs en guarden bons records els besaluencs, tant en un vessant públic: guarniment dels fanals de l'enllumenat públic i de les portes del pont romànic, canelobres de Sant Vicenç i Sant Pere, el faristol i el sagrari de Sant Vicenç, llànties d'oli...; com en caràcter privat: un munt de canelobres, reixes, atuells, fanals, làmpades, espalmatòries...

Era un home amb pocs estudis, però molt inquiet: llegia molt, sobretot història, i la seva capacitat de retenir informació li va permetre explicar, des del seu coneixement autodidacte, la història del poble als turistes que a finals dels seixanta i setanta arribaven a Besalú. Tots ells, al davant, es trobaven amb un forjador, un artista que, a més de treballar el ferro de meravella, també actuava com un veritable promotor de la vila. I del turisme, a la pedagogia: són molts els nens i les nenes de les escoles de les comarques gironines que van quedar embadalits

amb les seves interessants xerrades i el seu treball donant forma al ferro.

Amb el temps, doncs, el renom d'en Lluís es va anar fent gran: turistes catalans, espanyols i europeus, però també gent dels Estats Units o d'Israel, li encomanaren obres que moltes vegades recollien en visites posteriors. La clientela americana i israeliana tenia un motiu de pes. El seu nebot, en Joan Soler, diu que en Lluís estava força convençut que tenia avantpassats jueus, i sempre va sentir-se fascinat per aquesta col·lectivitat assentada a Besalú fins a la seva expulsió al segle XV. Arran de la descoberta del micvè el 1964, van començar a venir força jueus de tot el món, sobretot dels Estats Units i d'Israel: la majoria tenia un alt nivell econòmic i estudis superiors, i passaven pel seu taller, l'escoltaven i li demanaven un munt de treballs artístics, sovint relacionats amb el judaisme.

A banda del taller, en Lluís també tenia una àmplia biblioteca. Molts llibres sobre la forja, és clar, però també un fontiner d'obres que parlaven de temes tan

La forja al carrer, a la placeta dels Claustres de Besalú.

Any 2022 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Joel Amat.

dispars com ara remeis casolans, història, ciència o geografia. Llegia i rellegia quan feia pauses a la feina o havent sopat. Unes pauses necessàries entre tanta dedicació artesana. Perquè sempre recordarem en Lluís agafant el ferro roent del foc amb les tenalles, posant-lo al cim de l'enclusa i martellejant les vegades que calgués per donar forma a la peça que ja estava dissenyada a la seva ment. Un veritable artista.

L'Associació Acunç. El seu llegat perviu, en part, gràcies a la Fira de Forjadors i Artistes del Ferro. Molta gent coneix i ha gaudit de magnífiques obres artístiques i del treball acurat que molts forjadors mostren cada any, i des de fa gairebé tres dècades, a un esdeveniment que s'organitza a Besalú pels volts de Setmana Santa. En té cura l'Associació Acunç, Recerca i Divulgació, una entitat cultural que va néixer l'any 1995 impulsada per un grapat de besaluencs entusiastes que volien vetllar per la rehabilitació i conservació del patrimoni cultural, artístic i arqueològic de la vila i divulgar, així, el coneixement del poble i la seva gent. Les activitats principals i amb continuïtat anual han estat, d'una banda, la citada fira, i, de l'altra, els Premis Literaris Ramon Vidal de Besalú.

Cal fer menció, primordialment, als impulsors inicials de l'entitat: Josep Parés Ventura (1924-2013), primer president; Dani Balés Juanola (1965) i Josep Buch Frigola (1931-2000). Els dos primers van ser comissionats de la Fira de Forjadors i participants com a expositors durant moltes edicions, mentre que el tercer estava vinculat als premis literaris. Altres conciutadans, fins a una dotzena, també hi van ser presents amb col·laboracions desinteressades en les dues activitats durant molts anys.

Com ja s'ha dit, les primeres edicions de la Mostra de Treballs de Forja es van fer a l'antic hospital de Sant Julià.

El tercer any s'hi va incorporar, i durant quatre anys més, la Mostra d'Artistes de Talla i Escultures de Fusta, sota el mestratge comissionat de Miquel Domènech Masbernà (1971). Va ser l'any 1998, amb la quarta Fira de Forjadors i la segona de la Talla de Fusta, que totes dues es van traslladar als baixos de Can Llaudes, en una cantonada del Prat de Sant Pere, on s'han exposat un estol de magnífiques obres fins fa només quatre anys. El nombre d'expositors i forjadors al Prat de Sant Pere va créixer de manera important, així com la qualitat del material exposat, i això va fer necessari limitar els treballs a una obra per artista.

Els primers anys els forjadors i expositors eren bàsicament de les comarques gironines, així com alguns de la Catalunya del Nord, però amb l'arribada del nou segle també van venir expositors de les comarques barcelonines i lleidatanes, i més endavant del País Basc o Castella i de països com França, Alemanya, Bèlgica o Ucraïna. Els forjadors, els qui feien la forja al carrer, també venien d'arreu: l'any 2005, per exemple, n'hi va haver 39, fins i tot un d'australià.

Divulgació i creixement. El nombre de visitants també va anar creixent exponencialment, al mateix ritme que la venda d'obres. De la promoció de la fira en va tenir molta cura i implicació, des de 2004 fins a 2015, en Pere Soler Montoliu (1937-2017) com a comissionat, amb la inestimable col·laboració d'en Dani Balés, essent president de l'entitat en Joan Masó Hervás (1946-2016).

En el marc de la desena edició, el 2004, es va tirar endavant la primera Mostra de Disseny Jove amb ferro, que va ser un esdeveniment molt important per buscar i sembrar la llavor del futur: va tenir molt d'èxit de parti-

cipació i de públic. El 2015, en Joel Amat Casulleres (1973), forjador i participant expositor habitual juntament amb el seu pare, en Manuel, va agafar el relleu com a president de l'entitat i comissionat de la fira, amb l'ajut de forjadors d'arreu. D'aquesta manera, van formar la Junta de Forjadors de Besalú, encara activa.

A partir d'aquell any, la forja al carrer va canviar. Els participants fan, conjuntament, unes obres de ferro forjat que s'exposen a diferents llocs de la vila. El lloc de l'activitat es trasllada a la placeta dels Claustres durant un cap de setmana. A partir d'aquí, l'exposició firal es va continuar fent anualment a Can Llaudes (2015, 2016 i 2017), fins que l'esdeveniment va passar a ser biennal, dues setmanes abans de Setmana Santa. Aquest va ser el format de 2019 i 2022; un any, aquest darrer, en el qual es va festejar el 25è aniversari i es va traslladar l'exposició a l'antic hospital de Sant Julià. Entremig, l'edició de 2021 no es va poder celebrar per la pandèmia.

Que la fira es manté ben viva s'ha vist aquest any, al març, amb la 26a edició. Un gran èxit de forjadors –més d'una vuitantena d'arreu del Principat i de la Catalunya del Nord–, expositors i visitants. Durant dos dies els malls, les encluses i les fornals no van parar per fabricar una bonica barana metàl·lica per al caminet que comunica amb la capella de Sant Martí de Capellada, així com un munt d'ocells de la pau que s'enquibiran per tot el poble 🐦.

En Lluís, al seu taller,
amb obres pròpies. Any 1970.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Joan Soler.



Artistes vora l'estany

BANYOLES, A CAVALL ENTRE LA PINTURA PAISATGÍSTICA I CONCEPTUAL D'AVANTGUARDA, HA ESTAT DURANT ANYS UN CENTRE ARTÍSTIC REFERENCIAL

Guerau Palmada > TEXT

Els primers pintors de la comarca del Pla de l'Estany tenen les seves arrels en la pintura paisatgística impressionista del segle XIX, i el marc de l'estany com a tema central. A partir de la dècada dels setanta del segle XX Banyoles es converteix en un centre d'art contemporani i conceptual de primer ordre a Catalunya. Aquesta empenta artística, malauradament, es va diluir en les dècades posteriors, tot i que la ciutat no ha deixat mai d'originar noves generacions d'artistes plàstics.

Els pintors paisatgistes. Per entendre l'escola paisatgística originada a l'entorn de l'estany de Banyoles, la figura clau és sens dubte el pintor Manuel Pigem Ras (1862-1946). Pigem és l'embrió de les primeres mostres de pintura impressionista. Nascut a Banyoles, estudià al seminari del Col·lell, on s'introduí en el món del dibuix. Les seves inquietuds artístiques el portaren aviat a fer estades llunys de la comarca. L'any 1882 treballà

a Olot com a artesà d'imatges de sants, on precisament conegué el pintor olotí Josep Berga Boix. Poc després, impartí classes a l'escola de la Llotja de Barcelona, i l'any 1888 marxà durant dos anys a França per conèixer de primera mà les tendències impressionistes i la bohèmia parisenc. Després de la seva etapa formativa, l'any 1890 s'instal·là de nou a Banyoles, on dugué a terme els primers olis sobre taula de l'estany amb la percepció dels colors i els canvis cromàtics dins l'estil impressionista. També va pintar paisatges de la Garrotxa o la serra de Camós. A part de la pintura paisatgística, rebé encàrrecs per decorar cases d'hisendats banyolins –com ara can Gelada, can Franch o can Bulí– i també va obrir una acadèmia de pintura. Amb un prestigi de pintor consolidat, l'any 1923 l'Ajuntament de Banyoles li oferí el càrrec de professor municipal de dibuix i pintura, i més tard entrà com a professor a l'Escola d'Arts i Oficis de Banyoles. D'altra banda, el seu nebot

Manel Pigem Rosset (1900-1960) fou també un destacat pintor paisatgístic i fotògraf, amb l'estany de Banyoles com a tema central. Menys coneguda és l'obra pictòrica del fotògraf Josep Cruells Santamaria (1902-1972).

Joan de Palau (1919-1991) va ser aviat el continuador destacat de l'escola paisatgística de l'estany a mitjan segle XX. Era net del notari de Banyoles Antoni de Palau. Nascut a Flaçà, aviat residí lluny de Catalunya, quan l'any 1931 conegué d'adolescent a Aranjuez, Madrid, el pintor Santiago Rusiñol. Va retornar a Catalunya, i amb la seva família s'instal·là primer a Badalona i després a Granollers. L'any 1938, durant la Guerra Civil, fou cridat a files republicanes al front dels Pirineus. L'any 1946 es casà amb la banyolina Montserrat Juncà Comerma, i definitivament va fixar la seva residència a Banyoles. A partir dels anys cinquanta la seva obra paisatgística de l'estany fou reconeguda a les comarques de Girona, exposada a Amèrica, França o Suïssa. A la dècada dels anys seixanta començà a pintar els decorats per a la passió banyolina *Ecce Homo*, obra de Frederic Corominas, i també realitzà diversos cartells per a la festa major. El Taller Joan de Palau situat a la plaça Major ha continuat el seu llegat pictòric des de l'any 1981, amb els

'L'estany a la tardor', de
Joan de Palau. Any 1966.
PROCEDÈNCIA: Taller
Joan de Palau.





seus fills pintors, Joan i Raimon de Palau, que avui s'encarreguen d'impartir classes de pintura i dibuix.

El pintor Lluís Roura va néixer l'any 1943 a Sant Miquel de Campmajor, tot i que actualment resideix fora de la comarca. De formació artística autodidacta, va estudiar dibuix a la Llotja de Barcelona i va rebre l'aprenentatge pictòric de Joan de Palau, alhora que mossèn Joan Prat li va donar classes d'Història de l'Art al col·legi del Col·lell. A partir dels anys setanta realitzà exposicions a Amèrica i Europa. La seva obra pictòrica de pinzellada densa i acolorida s'ha centrat en un gran nombre de pobles del Pla de l'Estany i la geografia catalana. Li fou atorgada la Creu de Sant Jordi el 2017.



I també de Sant Miquel de Campmajor és el pintor autodidacte Josep Estarriola, de temàtica paisatgística, com també natures mortes i retrats. La pintora Teresa Vallmajó (1944), amb estudis artístics a Olot, va ser professora durant molts anys de l'Escola de Belles Arts del Centre Excursionista de Banyoles, amb una galeria d'art pròpia al carrer Major. Pintors autodidactes són Pere Reixach, conegut com el Gall Xina-dor, de temàtica costumista; Xavi Félez, amb paisatge i retrats; Antoni Compte, Rafel i Esteve Juncà, Quim Gratacós, o bé Rafael Pi Cros (1912), amb episodis històrics i escenes banyolines, per citar-ne alguns.



El sorgiment de l'art conceptual.

Durant els anys setanta la ciutat va ser un referent en l'art conceptual gràcies al col·lectiu d'artistes agrupats entorn del Tint-1 i posteriorment al grup Tint-2.

A dalt, el pintor Manuel Pigem al Salt d'en Vila de Porqueres, anys 1905-1915. PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. (Col·lecció Lluís Martí). **Al mig, en Joan de Palau al seu estudi de la plaça Major de Banyoles, l'any 1968. A baix, a l'esquerra, en Xicu Cabanyes al bosc de Can Ginabreda, l'any 1979; a la dreta, en Jordi Bosch, 'Barraca', al seu estudi, l'any 1985. PROCEDÈNCIA:** Ajuntament de Girona. CRDI.

Els artistes moderns de Ripoll

EN ELS DARRERS CINQUANTA ANYS LA VILA HA COMPTAT AMB UN PROLÍFIC GRUP DE CREADORS DIVERSOS: DE LA PINTURA I L'ESCUPTURA AL 'LAND ART'

Antoni Llagostera Fernández > TEXT

La vila de Ripoll ha tingut en els darrers cinquanta anys un conjunt d'artistes, d'art modern o contemporani –per entendre'ns–, de variada producció i tècnica, que han coincidit en certes activitats. Un paisanatge artístic que té Ripoll com a marc.

Els antecedents els situem amb l'Agrupació Ripollesa d'Iniciatives Culturals (ARIC), creada el 1963, entitat que va tenir una secció artística. En una primera etapa (1965-1968) es van organitzar concursos de pintura ràpida, així com exposicions d'obres d'art: pintura i escultura del Grup de Girona (1964) i del Grup 3 d'Olot (1965) i de pòsters

i altres obres del grup Tek3 (1969). Cal destacar l'exposició de gravats del 1967, presentada per Miquel Martí i Pol.

En una segona etapa, a partir de 1970, l'ARIC tenia una secció anomenada Equip d'Art. Es va animar els joves artistes perquè formessin un col·lectiu: «Voldríem trobar algun grup per atendre el camp d'arts plàstiques, que tenim desproveït; confiïm que surtin les persones que vulguin treballar-hi», deia la circular als socis ARIC del 9 d'abril de 1970.

El nucli de l'Equip d'Art ARIC fou format per Eudald Alabau, Domènec Batalla i Francesc Morera, clarament inclinats a l'avantguardisme, amb actes al carrer, que defugien la figuració i defensaven el valor de la natura. La Setmana Picasso va ser la polèmica. «Vàrem posar un plafó a l'exterior de l'església de Sant Pere, fet amb cotó vermell, esparracat i bastant violent. Al cap d'uns dies rebíem una nota en castellà de l'Ajuntament de Ripoll que ens obligava a treure aquella pancarta, ja que havia finalitzat el termini per ser exhibida», recorda Alabau. El plafó era un tèxtil de Francesc Morera, «segurament el primer que vaig fer amb aquests materials», diu.

Desmembrat l'Equip d'Art (1975), va aparèixer l'Equip Comunicació, amb Alabau i Jordi

Maideu, que va organitzar entre 1976 i 1977 diversos actes al carrer i exposicions amb material de rebuig o reivindicació de la natura.

Francesc Espigolé, un esperit lliure.

El pioner fou Francesc Espigolé (1946). El setmanari *El Ripollès*, el 4 de maig de 1963, informava que Espigolé havia obtingut, al Saló de Arte de Martorell, el primer premi de dibuix. Encara ressona l'escàndol que va protagonitzar, amb setze anys, quan va pintar amb colors vius l'escala de la casa de la plaça Gran de Ripoll, amb autorització del propietari.

Espigolé va tenir la sort d'aterrar l'any 1969 a París –«hi vaig anar per provar-me que era pintor»–, un any després de la revolta estudiantil de 1968. Per comprendre la seva obra és bo atendre les paraules del crític d'art Eudald Camps: «Espigolé s'immergeix profundament en les seves obres i, des del seu centre precís, es relaciona amb una memòria (més que no pas amb una història de l'art), feta de retalls d'univers pirinenc, de romànic, amb els seus plans de colors purs i la rotunditat dels traços negres que delimiten els contorns dels pantocràtors, però també dels arabescos d'aquella forja catalana que despertava les bèsties adormides.»

Malgrat que Espigolé diu que «avui el meu Ripoll acaba on acabava el seu estudi de la plaça Gran», la seva presència



Detall de la instal·lació 'Ritus' –obra d'Eudald Alabau, Francesc Morera, Jordi Maideu i Jordi Urbón– a les Baumes del Teixidor, l'any 1997 // FOTO: Jordi Maideu.

PROCEDÈNCIA: Arxiu de Montserrat Barros i Francesc Espigolé.



al balcó de la plaça Gran, observant el tragí vilatà, és un símbol.

El compromís d'Alabau. Eudald Alabau (Ripoll, 1950) és l'artista més compromès amb la vila de Ripoll. Les seves realitzacions en els darrers anys tenen una possible adscripció al *land art*, una militància mediambientalista. «Soc un artista plàstic polifacètic, que explora tota mena de disciplines, l'art i el joc, *body art* i, darrerament, el *land art*», es conceptua. «La meua obra s'ha inspirat sempre en la natura: l'entorn de Ripoll, la bellesa de les formes naturals, els animals, els bolets i les plantes m'inspiren. Rebutjo la contaminació de l'aigua del



riu i la proliferació de deixalles per tot arreu», afegeix.

Creu, també, que les obres que simbolitzen la seva trajectòria són, d'una banda, *Bosc dels sentits*, «una mostra di-

dacticointeractiva que es va presentar a catorze localitats de Catalunya per mostrar la problemàtica dels incendis forestals: tot plegat es va destruir en una *performance* a Vic el 2005». «També vull esmentar el meu treball de *land art* vora el riu Ter, al seu pas per Ripoll, concretament al desaparegut passeig dels Aurons», diu.

Estem davant d'un artista que continua treballant. El desembre de 2023 va presentar una mostra a la sala d'exposicions del Museu Etnogràfic de Ripoll anomenada 'Papilio', on mostrava la seva capacitat de reciclar material, amb una instal·lació de 900 papallones.

El taller d'en Mingo Batalla. Domènec Batalla, en Mingo, disposa d'un impressionant estudi de 300 metres quadrats a can Guetes, a Ripoll, curull d'escultures i obres. És el més gran: nascut a Valencia de Alcántara (Càceres) el 1944, però afincat a Ripoll des dels quatre anys; per tant, totalment ripollès. I totalment autodidacte, també. Mecànic torner, va arribar tard al món de l'art.

En el seu taller algunes de les obres exposades són de Chikako Taketani (Kyoto, 1962-2013), la pintora japonesa empeltada a les muntanyes ripolleses que va viure amb ell (2003). Eudald Camps ha dit que Chikako «buscava la profunditat.»

L'obra escultòrica de Batalla és feta bàsicament amb metalls com el bronze, el llautó, el ferro o l'acer, i pot estar combinada amb fusta, terracota o pedra. En la part pictòrica utilitza l'oli i l'acrílic. «L'escultura és el pal de paller, em sento bé tocant el material; les meves mans és el meu cervell», diu sense embuts. «L'atmosfera m'ha modelat, hi he crescut descobrint els seus racons i cims», afegeix un creador que sempre

A dalt, en Francesc Espigolé en el seu estudi de la plaça Gran de Ripoll, l'any 2008 // FOTO: Pep Iglésias. Al detall, d'esquerra a dreta, el col·leccionista Isaac Holey; el galerista Albert Loeb; Inna, dona de Boris Salomon; en Francesc Espigolé; el col·leccionista Boris Salomon i l'artista portuguès Manuel Cargaleiro a l'exposició d'Espigolé a la galeria La Cour d'Ingres, a París. Any 1976 // PROCEDÈNCIA: Arxiu de Montserrat Barros i Francesc Espigolé.

Rumbus

LA GARROTXA EN BUS



LES PRESES - OLOT - SANTA PAU



Aparqueu el vostre vehicle i moveu-vos amb el servei de bus. Gaudireu d'una millor experiència de visita a la Garrotxa i al Parc Natural

Podeu adquirir el bitllet i consultar els horaris a rumbusgarrotxa.cat de forma anticipada, o bé directament al bus.

2€
Tot el dia

Per què fer servir el Rumbus...

Us porta directament als principals punts de visita.

Ajuda a reduir la quantitat de vehicles que circulen per la zona central del Parc Natural.

Us permet contribuir a la conservació de l'espai protegit.

RUMBUS és una iniciativa emmarcada en l'Estratègia de la Carta Europea de Turisme Sostenible 2021-2025 i alineada amb els Objectius per al Desenvolupament Sostenible (ODS).

Amb la col·laboració de:



Per consultar les normes, recomanacions i condicions relacionades amb l'equipatge, els animals de companyia i el transport de bicicletes, visiteu <http://www.teisa-bus.com/ca/atencio-client>

PATRIMONI

GUERAU PALMADA > COORDINACIÓ

ARQUITECTURA

Les grans indulgències de Palera 104 **JOAN SALA** [Olot, 1949. Historiador de l'art]

ARQUEOLOGIA

Els grafits de la balma d'Ogassa 106 **BIBIANA AGUSTÍ** [Olot, 1962. Arqueoantropòloga]
ALMUDENA GARCIA [Girona, 1978. Arqueòloga]
FRANCESC ROMA [Sant Martí de Centelles, 1963. Historiador i geògraf]

ETNOLOGIA

La llosa de travertí 108 **GUERAU PALMADA** [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

HISTÒRIA

La lluita de Cristina Zalba 110 **RAÛL VALLS LUCEA** [Barcelona, 1965. President Amical Antics Guerrillers de Catalunya]

NISSAGUES

Els Llavanera de Crespià 112 **JOSEP GRABULEDA SITJÀ** [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

LLEGENDES

Mites a la Vall de Ribes 114 **MIQUEL SITJAR I SERRA** [Ribes de Freser, 1962. Filòleg i professor de llatí]

FAUNA

El nòctul gegant 116 **EMILI BASSOLS I ISAMAT** [Olot, 1965. Biòleg]

PLANTES I REMEIS

Les falgueres i les cues de cavall 118 **TERESA GARNATJE** [Llanars, 1960. Científica del CSIC de l'Institut Botànic de Barcelona]
AIRY GRAS [Arbeca, 1988. Màster en biodiversitat i Màster en fitoteràpia]
MONTSERRAT PARADA [Figueres, 1968. Doctora en Farmàcia]
JOAN VALLÈS [Figueres, 1959. Doctor en Farmàcia]



Detall de Cua de cavall
(*Equisetum arvense*).
FOTO: Anna Llandrich
Barnés.

Els grafits de la balma d'Ogassa

ENMIG DELS CINGLES DE CAN PICOLA, ELS GRAVATS MEDIEVALS IL·LUSTREN VIVÈNCIES I TÈCNIQUES DE CACERA IMMORTALITZADES PER LES PERSONES QUE S'HI APOSTAVEN

Bibiana Agustí, Almudena Garcia, Francesc Roma > TEXT

La balma de les Picotoses es troba enmig dels cingles de can Picola, a Ogassa, en una feixa natural a uns 1.600 metres d'altitud, limitada per dalt i per baix per cingles infranquejables. S'hi pot accedir des de sobre, pels plans de l'Abat, o des de ponent, remuntant la carena del serrat de Casadet.

L'estiu de 2020 en Ricard Darder i en Francesc Roma hi van descobrir un conjunt de gravats. Aquell mateix hivern es va fer una petita intervenció arqueològica amb arqueòlogues d'IN SITU i topògrafs d'ATICS i es va poder registrar també un recinte de pedra seca adossat a la balma, en el punt on un gran bloc caigut deixava un estret corredor d'un metre d'amplada. En el pany de paret d'una vintena de metres de llarg s'havien gravat escenes i noms propis amb una navalla o un burí, fent fines incisions a l'altura dels ulls d'un adult.

La major part de les escenes estan emmarcades en superfícies molt reduïdes, entre 20 i 100 centímetres quadrats. I pel que fa a les figures, la major part no superen els 5 centímetres de dimensió màxima. Alguns indicadors d'antiguitat es reconeixen en una pàtina clara, diverses concrecions

calcàries, de fongs i líquens, així com algunes superposicions i erosions.

Les inscripcions literals que corresponen a noms propis –Pera Martir, Maria, Onofre/a, Franc–, amb grafies diferenciades, van oferir un primer i ampli marge cronològic entre els segles XVII i XX. La presència de nombroses creus i la seva tipologia, a vegades en forma de calvaris amb una creu central sobre peanya, altres amb un doble traç, va situar el conjunt en un període cristià més ampli encara, entre medieval i modern.

Homes i dones. Entre les figures humanes representades, 48 corresponen a homes, disset a dones i quinze no presenten trets diferencials. Tres dels homes són genets armats i divuit són armats a peu. Es tracta de figures molt esquemàtiques, amb trets diferents en el vestit, els cabells i atributs. Les dones porten un vestit llarg representat per un triangle llarg amb el vèrtex al coll o dos triangles units per la cintura en els seus vèrtexs, a vegades ressalten els pits amb dues ratlles horitzontals o corbes. L'interior del vestit sol estar decorat amb línies en retícula esbiaixada, amb ratlles obliqües o combinant ambdues decora-

cions. Les mànigues són triangles amb la base molt ampla a l'extrem distal. En un cas, es distingeix també un element de vestit que circumda la figura per les espatlles i laterals i que pot ser una capa. La major part de les dones estan en aparició frontal i en posició hieràtica, amb els braços oberts.

El vestit dels homes està representat només per la part superior que cobreix el cos, de contorn rectangular o triangular. Les figures són representades per un únic eix vertical que correspon al cos i pot incloure el cap quan es troba en aparició anterior. Les cames solen ser dues línies rectes i, quan inclouen els peus, són dues petites línies en angle recte o obtús. Els braços són també línies senzilles. Quan estan en posició hieràtica i en aparició frontal, els braços poden estar semiflexionats, en angle o en arc, amb les mans que reposen sobre els malucs o la cintura, o amb una mà al maluc i l'altra davant de l'abdomen. Quan estan en acció, tant en aparició frontal com de perfil, poden sostenir amb una mà un bastó o una arma, una regna de muntura, poden estar manipulant algun dispositiu o poden donar la mà a algú. Les mans poden ser senzilles línies o amb diversos dits lineals, i aleshores tenen l'aparença desproporcionadament gran en relació amb la resta del cos.

El pentinat de línies amb disposició radial al voltant del cap es documenta tant en homes com en dones, en forma de cabells llargs i sense lligar, o una mena de co-



L'equip arqueològic d'IN SITU.
D'esquerra a dreta: Bibiana Agustí, Almudena Garcia, Francesc Roma i Ricard Darder.



rona. Alguns personatges porten barret, casc o un pentinat complex.

Animals i armes. El cavall és la figura animal més representada, també molt esquemàtica, a vegades amb un genet i amb dues petites prolongacions al capdavall del musell que s'interpreten com un fre de boca clarament medieval. Es reconeixen altres animals, com cèrvids que s'identifiquen per les seves banyes característiques. També el senglar és fàcil d'identificar per les seves potes curtes, morro llarg i pèls rígids i llargs. En un cas, l'escena representa un animal ferit o que fuig d'una figura humana. Un parell d'ocells aïllats s'identifiquen com un faisà o una perdiu, per la seva marxa típica, o com un gall o similar per la cresta i la cua. Altres animals estan tancats o simplement agrupats en fila. En aquest cas estan figurats per dues potes

i el cap en ella i podrien correspondre, també, a ocells.

Moltes armes de puny –espases, dagues, llances o piques– i de tir –arcs i ballestes– estan associades a figures humanes, que les sostenen o manipulen. Altres gravats corresponen a elements constructius –una església– o orogràfics –rius, camins, arbres singulars– i dispositius de cacera: pous, recintes tancats, xarxes o llaços.

La major part dels elements es relacionen entre si en diverses escenes, on sovint es narren episodis de cacera, amb homes armats, animals que fugen o s'enfronten o homes que acorralen un cèrvid en un racó de la roca. En alguna ocasió, un animal es troba atrapat en un garbuix de cordills o xarxa que podria ser una trampa.

Una altra escena mostra una estructura compartimentada a la part superior, al centre de la qual hi ha dues parelles d'homes agafats de la mà mentre que, al seu costat, un altre home sol té una cama flexionada com en un pas de dansa; en els espais que queden per sobre i per sota, es distingeixen clarament sengles recintes tancats: el superior conté diverses creus i un personatge amb els braços aixecats en direcció a les creus –un orant o sacerdot–, mentre que l'inferior mostra animals arrencats, potser establats. D'un lateral de l'estructura en parteix un camí, escala o palissada que es perllonga cap al costat dret. A la part inferior, dos homes armats separen aquesta escena d'una altra estructura de tipus palissada i d'altres figures esquemàtiques.

Finalment, una escena resulta molt diferent de la resta, ja que descriu una cerimònia ritual, una dansa o una festa, on apareix algú disfressat d'animal –un os?– al costat de personatges antropomorfs i un personatge femení. De manera aïllada, diversos grups de pentacles o estrelles representen el cel nocturn, sense que es reconeguin constel·lacions, però probablement fent referència a l'aparició d'estels concrets.

La balma de les Picotoses hauria estat una parada de cacera que possiblement ja existia en època medieval i que es va perllongar en la moderna. Els gravats de la paret ajuden a explicar una faceta de la vida de les persones que s'hi apostaven durant hores, que explicaven vivències i tècniques de cacera i que invocaven la intercessió dels sants en la cacera 🐾.

A dalt, vista general del conjunt central dels gravats. A l'esquerra, escena amb imatges humanes, animals i dispositius de cacera. A la dreta, un grup de pentacles. Al detall, gravat amb nom propi de molt petites dimensions // FOTOS: Altiplà geomàtica i topografia. DIGITALITZACIÓ: Bibiana Agustí.

Les falgueres i les cues de cavall

TANT LES PRIMERES, CONEGUDES PEL FET DE 'FLORIR' LA NIT DE SANT JOAN, COM ELS EQUISETS, OFEREIXEN UN GRAN VENTALL DE PROPIETATS I APLICACIONS MEDICINALS

Teresa Garnatje, Airy Gras, Montserrat Parada i Joan Vallès > TEXT I FOTOGRAFIA

Les falgueres i els equisets pertanyen a la divisió pteridòfits, plantes que, com els espermatòfits –plantes amb llavor–, presenten un sistema vascular que els permet mantenir un contingut intern d'aigua constant.

Les falgueres són plantes herbàcies que poden ser anuals o perennies i estan formades per un rizoma, una tija sovint subterrània que fa les funcions de subjecció i d'absorció, del qual surten les frondes, el nom que reben les 'fulles' de les falgueres, i que tenen la funció de fer la fotosíntesi. Tot i que potser alguna vegada hem sentit dir que les falgueres floreixen la nit de Sant Joan, aquestes plantes no presenten flors ni llavors, i el seu sistema de reproducció és mitjançant espores, agrupades en esporangis i sorus, que solen ser visibles a la superfície de la fronda.

Equisets. Els equisets, com les falgueres, tampoc no presenten ni flors ni llavors, i les espores, a diferència de les falgueres, es tro-

ben dins d'esporangis agrupats en els extrems superiors de les tiges formant una estructura semblant a una petita pinya. De vegades, aquesta estructura es troba en unes tiges que no tenen ramificacions. El seu nom, equisets, fa referència al seu aspecte escabellat, similar a la cua d'un cavall, nom que reben en català, cua de cavall, i també en aranès, *coa de shivau*. Un altre nom força estès a les nostres contrades per anomenar els equisets és sangnua, probablement amb referència a les seves propietats medicinals sobre el sistema vascular, especialment com a hemostàtic –que atura les hemorràgies–, però també per a les menstruacions excessives, com a depuratiu de la sang, per a la mala circulació i per a les morenes, tant per via interna com externa en forma

de banys. Per a tallar les hemorràgies nasals, cal aplicar un cotó o una gasa xopats d'una infusió de la part verda de la planta, que no contingui espores. A més d'aquesta funció, també té efectes cicatritzant i vulnerari, fins i tot per a ús intern contra les úlceres gàstriques.

També se'n fa un ungüent, juntament amb altres espècies, per a ferides superficials, cremades lleus, clivelles, estries de la panxa, penellons i llavis tallats. A banda d'aquests usos tòpics, els equisets han estat àmpliament

reportats com a diürètics, per a fer baixar la pressió de la sang, com a protectors renals i per a la pròstata. La major part d'aquestes propietats han estat citades per a les diferents espècies d'equisets que creixen a les nostres contrades. Cal destacar també que els equisets solen figurar entre els components de la ratafia, licor fet a base de nous verdes i d'altres plantes, considerat medicinal i especialment indicat per a menstruacions doloroses, per les propietats analgèsiques de les plantes que la componen i per l'efecte vasodilatador de l'alcohol en un primer moment.

Usos medicinals de les falgueres.

Retornant a les falgueres, són moltes les espècies reportades com a medicinals i en aquest escrit hem seleccionat les que tenen més aplicacions medicinals recollides en les prospeccions etnobotàniques dutes a terme a les comarques de la Garrotxa i el Ripollès. Des de les espècies menys conegudes, com l'herba de les llunetes (*Botrychium lunaria*), que creix a les pastures àcides pirinenques, citada com a anti-sèptic ocular, per a rentar els ulls, fins a espècies molt més comunes i també visibles, com la falguera aquilina, falguera o foguera (*Pteridium aquilinum*). Aquesta última és una espècie cosmopolita amb un rizoma llarg i gruixut, de color bru negrós, que colonitza els espais oberts i desforestats i produeix una gran quantitat de biomassa que solia tenir usos tradicionals diversos: per a guardar les patates tapades entre ca-



Equisetum arvense // FOTO: Margarida Vila Solé. Al detall, '*Polypodium vulgare*'.
Fronda // FOTO: Teresa Garnatje Roca.



pes de les seves frondes, per a atraure les mosques, per a fer jaç del bestiar o per a omplir coixins. Les frondes d'aquestes falgueres s'han usat tradicionalment per a fer baixar la pressió i com a laxants, però també com a antihelmíntic, per a fer marxar els cucs, prenent-ne una decocció en dejú.

El gènere *Asplenium*, amb diverses espècies freqüents a les nostres contrades, ha estat molt citat pels informants; entre aquestes trobem *Asplenium septentrionale*, anomenada herba prima, perquè presenta frondes curtes amb un pecíol molt llarg, o herba prima de paret, nom que fa referència al seu hàbitat: les escletxes i forats dels penyals silícics pirinencs. A banda dels usos que comparteix amb altres falgueres, com els ja esmentats sobre el sistema renal, aquesta ha estat reportada pels seus efectes sobre la bufeta biliar, per a la icterícia, coneguda popularment com el fel sobreeixit, d'aquí el nom d'herba felera amb el qual ha estat també anomenada. Una altra espècie del mateix gènere, *Asplenium trichomanes*, auradelleta, falguereta de paret o costelles de paret, és una planta amb molts pecíols i raquis de color negre lluent que surten d'un rizoma curt,

com si fossin cabells, d'aquí l'epítet específic *trichomanes* ('abundor de pèl'). Probablement, per aquesta aparença que acabem d'esmentar ha estat usada per a fortificar els cabells i contra l'alopecia. Els seus usos medicinals principals, a banda de com a depuradora de la sang, se centren a afavorir la menstruació, prenent-la en forma de decocció de les frondes, amb precaució per tal d'evitar un sagnat excessiu.

Herba melsera, dauradella i falguera.

L'herba melsera (*Phyllitis scolopendrium*) és una falguera de fondes senceres i llargues en forma de llengua, a la qual fa referència el seu nom, que significa llengua de cérvol. Sol créixer en llocs més aviat humits i foscos, com coves, avencs i pous de les nostres contrades. Les seves frondes s'han usat tradicionalment en forma de tisana o de decocció per al fetsge i per a la melsa, sense que els informants especifiquin el tipus de malaltia, i tant en medicina humana com veterinària.

La dauradella o herba daurada (*Ceterach officinarum*) és

una falguera que té les frondes lanceolades, de lòbuls curts d'un color verd groguenc mat per l'anvers, i pel revers cobertes d'esquames daurades. Viu en roques i murs i pot créixer en llocs secs i assolellats. Aquesta espècie ha estat reportada per a problemes respiratoris, però el seu ús més estès és com a depuradora de la sang, diürètica i per a fer baixar la pressió arterial, presa en infusió de les frondes, sola o barrejada o alternada amb altres espècies reconegudes per aquesta darrera propietat, com l'olivera o l'arç blanc. Se li atribueixen també efectes analgèsics.

Polypodium vulgare, anomenada popularment falguera o herba pigotera en alguns llocs, és una espècie amb dues subespècies, àmpliament distribuïda a les nostres comarques, amb un rizoma gruixut, que ocupa les roques, el sòl i els troncs dels arbres de llocs rics en matèria orgànica. Tot i el seu ampli rang de distribució, els seus usos es restringeixen a la millora de la funció hepàtica i, en menor mesura, com a remei per a la tos i amb efectes laxants 🍵.



A dalt, a l'esquerra, aspecte general de '*Botrychium lunaria*'. Al mig, detall de '*Botrychium lunaria*' // FOTOS: Margarida Vila Solé. A la dreta, fronda amb sorus de '*Polypodium vulgare*'. Al detall, infusió de cua de cavall // FOTOS: Teresa Garnatje Roca.



Treballadors de la
fàbrica de caixes de
fusta Busquets. Any
1935-1937
FOTO: AUTOR
DESCONEGUT.
PROCEDÈNCIA:
ARXIU COMARCAL
DEL PLA DE
L'ESTANY.

PROPER DOSSIER **EL BOSC I LA FUSTA**

SENSE EL BOSC NO HI HA VIDA. AQUEST ÉS EL CONCEPTE QUE TREBALLAREM EN EL NÚMERO VINENT, ON ENS CENTRAREM EN L'EXPLOTACIÓ DE LA FUSTA I ELS USOS QUE S'HI HA DONAT ARREU DE LES NOSTRES COMARQUES. ELEMENT INDESTRIBLABLE DEL NOSTRE PAISATGE, DES DE LA VALL DE LLÉMENA FINS A LES MUNTANYES RIPOLLESES, DURANT MOLT TEMPS AQUEST SECTOR HA ESTAT UN MOTOR ECONÒMIC A TRAVÉS D'OFICIS I FEINES: ENS ENDINSAREM A ROUREDES O ALZINARS PER VEURE COM SE N'EXTREIA LA FUSTA; RECORDAREM LES GRANS SERRADORS DEL TERRITORI; FLAIRAREM L'OLOR DE VERNÍS ALS TALLERS DE FUSTERIES GENERACIONALS; PARLAREM DELS NEGOCIS QUE S'HAN DEDICAT A APILAR LLENYA PER PASSAR L'HIVERN...

**A PARTIR DEL 18 D'OCTUBRE DE 2024,
A LA VENDA EL NÚMERO 34**

NOTA: SI DISPOSEU D'IMATGES ANTIGUES RELACIONADES AMB AQUEST DOSSIER US AGRAIREM QUE CONTACTEU AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / garrotxes@grupgavarres.cat)



Cal un exercici de conscienciació
general de la ciutadania

La sequera és, ara mateix, el nostre repte més important



La Diputació de Girona, a través del
Consorti d'Aigües Costa Brava Girona,
destina més de quatre milions d'euros
a accions de xoc davant la sequera.
Per exemple:

- Recuperem i obrim nous pous
i captacions d'aigua als municipis.
- Recarregarem aqüífers amb
aigua regenerada a fi d'estalviar
en regs o en neteja de carrers.
- Avancem cap a la gestió circular
de l'aigua.



Diputació de Girona



PALAU ROBERT

Passeig de Gràcia, 107
08008 Barcelona
Tel. 932 388 091

palaurobert.gencat.cat

Segueix-nos a:



PAISATGES PERSISTENTS

DUES PEDRES

EXPOSICIÓ
FINS AL 02.06.2024
ENTRADA GRATUÏTA

#EXPODUESPEDRES



Generalitat
de Catalunya